

IN VOGELVLUCHT

TERP VAN HOOGEBEINTUM, DE FRIESE REUS

Paul Paris

Terpen zijn typerend voor de kuststreken en zijn kunstmatige woonheuvels in periodiek overstroomde gebieden. Het ontstaan van terpen vormt een tijdopname uit de geologische ontwikkeling van het landschap gedurende de laatste 10.000 jaar. Dit jongste geologische tijdvak (het Holoceen) wordt enerzijds gekenmerkt door een warmer klimaat na het voorafgaande ijs-tijdvak of Pleistoceen, en anderzijds door een toenemende invloed van de mens op het natuurlijk milieu. Het warmere klimaat van het Holoceen bracht een vergaand afsmelten van het landijs met zich mee. Dit had weer een stijging van de zeespiegel als gevolg. Omstreeks 4000 jaar voor Chr. bereikte de zee het tegenwoordige Fries-Groningse kustgebied. Het proces van stijgende zeespiegel was niet altijd konstant. Soms nam het tempo tijdelijk af (regressie). Hierdoor kon een hoog opgeslibd kwelderlandschap ontstaan dat alléén 's winters of bij hoge stormvloed geheel of gedeeltelijk overstroomde. Hiermee werd het landschap geschikt voor bewoning, veeteelt en akkerbouw. De hoge kwelders met vegetaties van ronde rus waren goede weidegronden. Ook verbouw van landbouwgewassen zoals gerst en vlas was mogelijk, hoewel één enkele overstroming tijdens het groeiseizoen rampzalig voor een oogst kon zijn.

De eerste kolonisten van het Fries-Groningse kleidistrikt waren afkomstig van de zandgronden uit het achterland. Bewoners van Drente waren omstreeks 600 voor Chr. gedwongen elders landbouwgronden te zoeken onder toenemende bevolkingsdruk en lagere opbrengsten van de zandgronden ten gevolge van zandverstuivingen. De eerste bewoners vestigden zich aanvankelijk op natuurlijke hoogten in het landschap, zoals hoog opgeslibde kwelders en oeverwallen

Terpen vormen markante punten in het Fries-Groningse landschap. Deze zijn met hun karakteristieke kerken gekoncentreerd in de noordelijke kuststreken van deze provincies. De terpengordel begint in Westergo en strekt zich oostwaarts uit via Oostergo, de Marne tot het gebied van de voormalige Fivelboezem in Groningen.

langs geulen. De periode van eerste kolonisatie viel samen met een regressieve periode omstreeks 500 voor Chr. Na deze periode werd de zee actiever. Met behulp van kwelderzoden werden de woonplaatsen opgehoogd en veranderde de oorspronkelijke vlakke nederzetting in een woonheuvel of terp. Bij de aanleg van zeeverdedigingsdijken — omstreeks 1000 na Chr. — verdween de noodzaak om terpen aan te leggen.

De periode waarin de bevolking op terpen leefde, omvatte ruim 1500 jaar. Geologisch en archeologisch onderzoek heeft aange-toond dat het ontstaan van terpen in deze periode gebonden is aan regressieve fasen van de zee. Aldus kunnen de volgende vier terpgeneraties onderscheiden worden: 1e generatie omstreeks 500 voor Chr.; 2e 200 voor Chr.; 3e 700 na Chr. (Karolingische tijd) en tenslotte de vroege Middeleeuwen, 1000 na Chr.

Voorzover terpen niet eerder verlaten en overslibd zijn, zijn de terpen van de eerste generatie met de overslibbing mee gegroeid. De terpen van de eerste generatie hebben dan ook tegenwoordig de grootste omvang, bekende voorbeelden zijn Hoogebeintum en Ezinge.

Tegenwoordige tijd

Oorspronkelijk bestonden terpen uit regelmatig glooiende ronde heuvels omgeven door een ring- of ossenweg waaraan de boerderijen lagen. De kavels waren straalsgewijs om het centrum gerangschikt. Het centrum werd door een plein ingenomen, meestal met een waterput. Deze opbouw is alléén nog bewaard gebleven bij de monumentale terp van Biessum bij Delfzijl. Tijdens de Middeleeuwen werd in het centrum een kerk geplaatst en werden de boerderijen veelal verplaatst naar het land buiten de terp, omdat

dit land toen door dijken tegen de zee werd beschermd. In de 19e en 20e eeuw werden veel terpen omwille van de vruchtbare terpaarde afgegraven. De terp van Hoogebeintum werd in de jaren rond 1905 afgegraven. In die tijd was van systematische afgraving van terpen op wetenschappelijk verantwoorde wijze nog geen sprake. Dit gebeurde eerst in 1930 bij de afgraving van de terp van Ezinge. Niettemin bestond aan het begin van deze eeuw van wetenschappelijke zijde wel belangstelling voor terpen met de zich daarin bevindende archeologica. Daarom werd door het Fries Genootschap in 1905 een Delftse student aangesteld om tijdens de afgraving van de terp voorwerpen te verzamelen en te beschrijven.

Dankzij de voortvarendheid van het Fries Genootschap zijn enkele belangrijke gebruiksvoorwerpen bewaard gebleven. Interessant is de schatvondst van vijf bronzen armbanden van 400 v. Chr. Verder talloze andere voorwerpen van jongere datum, waaronder een bijzonder fraaie bewerkte benen kam met foudraal uit de 5e eeuw na Chr.

Deze vondsten geven aan dat de terp van Hoogebeintum tot de oudste terpgeneratie behoort en tot de dag van vandaag kontinuu bewoond is gebleven. Dit verklaart ook de uitzonderlijke hoogte van deze terp, 8,80 m boven NAP. Deze hoogte is ver boven het stormvloedpijl dat wij tegenwoordig kennen. De intensieve en gekoncentreerde bewoning door de eeuwen heen met het daarmee gepaard gaande afval zal de terp extra hebben opgehoogd; hoger dan strikt noodzakelijk was uit een oogpunt van veiligheid. Ondanks de afgraving van de terp van Hoogebeintum is de oorspronkelijke structuur van de terp op de luchtfoto nog wel te herkennen. De ringweg is grotendeels bewaard gebleven. Aan de binnenkant van de ring is het radiale verkavelingspatroon verdwenen, dit patroon zet zich wel voort in het omliggende land.

Het tufstenen kerkje van Hoogebeintum stamt uit de 12e eeuw, de elegante toren dateert uit 1717. Een bijzonderheid in het interieur van het kerkje zijn de rouwborden van de geslachten van Nijsten en De Schepper, bewoners van Harsta-state (op de luchtfoto midden op de achtergrond). De 18 rouwborden stammen uit de periode 1689-1908, en geven een beeld van de ontwikkeling van het rouwbord door de eeuwen heen.

Tegenwoordig telt Hoogebeintum een kleine honderd inwoners. Het vormt een beschermd dorpsgezicht. Net als in de terpen-tijd heeft de omgeving een agrarisch karakter behouden. ●